

Taalwedstrijd VAN-Antwerpen

Claudia Calberson

Eind 2004 hield de afdeling Antwerpen van de Vereniging Algemeen Nederlands haar jaarlijkse taalwedstrijd. De deelnemers kregen als opdracht de volgende tien zinnen te corrigeren.

1. Het OCMW wil haar patrimonium van de hand doen.
2. Dat bedrijf heeft de boeken toegedaan.
3. Zij speelt veel beter tennis dan mij.
4. Dit boek is geschreven voor zij die geen Engels kennen.
5. Het personeel van de kinderkribbe staakt de hele week.
6. In maart 2005 gaat het nieuwe programma op antenne.
7. Op de boekenbeurs zijn er enorm veel standen.
8. De overweg in Kapellen is een gekend pijnpunt.
9. Laat ons het maar toegeven dat we ongelijk hadden.
10. Hermina, het nijlpaard, is weer zwanger.

U kunt uw eigen taalkennis ook nog eens testen. De oplossingen vindt u op blz. 50 van dit nummer.

Meer dan 140 deelnemers stuurden een antwoord in. Niemand had alles correct. Vooral de tweede en de laatste zin waren verraderlijke valkuilen. Twee deelnemers werden met de hoogste prijs bekroond. De een ontving het *Groot encyclopedisch woordenboek* van Verschueren, de ander een prachtig kunstboek en een gratis abonnement op *Neerlandia*

/ *Nederlands Van Nu*. De 44 beste deelnemers ontvingen prijzen. De school met het grootste aantal deelnemers ontving een digitale radio. Een collectieve prijs ging naar de leden van leesclub GAFPA. Er waren ook aankoopbonnen voor de deelnemers van het secretariaat van de school met het grootste aantal deelnemers. Daarnaast waren er nog enkele troostprijzen. Dit zijn de winnaars: Lieven De Letter, Henny Van Luipen, Nick Hertsens, Dagje Boets, Jens Mollenmacher, Nathalie Goossens, Nadia Bux, Keelis Houbrechts, Guido Godaert, Mats Paemen, Femke Simonis, Bart Boets, Denise Geerts, Hugo Boets, Hanneke Boets, Vanessa Limbourg, Lyndsey Brack, Guido Van Gorp, Inge Van Looy, Griet Van Gorp, Oscar Hugal, Theo Hugal, Anne-Marie De Decker, Jules Hugal, Bonny Dierckx, Naweed Ahmadzadah, Gwen Luyten, Britt Verhesen, Maarten Duym, An Drieghe, Too Celis, Yannick Sel, Tim Paessens, Ramses Snoeckx, Olivia Nelis, Jeroen Van Eeckhoven, Tim Van Remoortere, Silke Goijens, Wen Wen, Tais Meeus, Timmy Knaeps, Leander D'hondt, Lina Melis en Svetlana Prokopets. De troostprijzen waren voor: Ann Janssen, Annelies Den Haerynck, Swa Cuylaerts, Jamila Huysmans en Ruth Halonbrenner.

De VAN, afdeling Antwerpen dankt de vele sponsors, in het bijzonder het Consulaat-Generaal der Nederlanden, dat financieel aanzienlijk heeft bijgedragen tot het succes van de wedstrijd.

Woordenboek voor correct taalgebruik

Timothy Coleman

S. Theissen en P. Debrabandere, *Woordenboek voor correct taalgebruik*, derde uitgave, Wolters Plantyn, Mechelen, 2004, ISBN 90 301 8318 7, xiv + 334 pp. Prijs: € 17,-. Met afzonderlijk *Oefenboek*, ISBN 90 301 8328 4. Prijs € 9,-.

In 1994 en 1996 verschenen de eerste twee uitgaven van het *Woordenboek voor correct taalgebruik*, samengesteld door S. Theissen, L. Gehlen en J. Vromans. Eind vorig jaar is van dat bekende taalzorgboek een grondig herziene en geactualiseerde derde uitgave verschenen, deze keer met S. Theissen en P. Debrabandere als auteurs.

Het *Woordenboek voor correct taalgebruik* bestaat hoofdzakelijk uit een woordenboekgedeelte, dat correcte Neder-

landse equivalenten geeft voor een groot aantal trefwoorden die in Vlaanderen (vaak) gebruikt worden maar niet tot de standaardtaal kunnen worden gerekend. Daarnaast bevat het een heel beknopte bespreking van een aantal typisch-Belgische grammaticale fenomenen en een korte bibliografie van normatieve woordenboeken en andere publicaties met taaltips. In de vorige uitgaven was er nog een apart hoofdstukje met uitspraakinformatie, maar in de nieuwe uitgave zijn de woorden die in Vlaanderen (soms) anders worden uitgesproken dan in Nederland, gewoon als trefwoord opgenomen in het woordenboekgedeelte. Bij het woordenboek hoort een afzonderlijk verkrijgbaar oefenboek met honderd reeksen van twintig zinnestelsels waarin telkens een of meer Belgische afwijkingen van de standaardtaal moeten worden gecorrigeerd.

Een belangrijke methodologische vernieuwing is dat voor deze nieuwe uitgave voor de beoordeling van (vermeende) typisch-Belgische lexicaal items uitgebreid gebruik is gemaakt van het internet, dat vele miljoenen woorden spontaan Nederlands en Vlaams taalmateriaal bevat, uit heel diverse registers. Door met de zoekmachine Google na te gaan hoe vaak een woord (in een bepaalde betekenis) gebruikt wordt op Nederlandse en Belgische websites (d.w.z. sites met de domeinnamen .nl en .be), ontstaat een ruwe indruk van de gebruikelijkheid ervan in het taalgebruik van Nederlanders en Vlamingen. Die werkwijze is uiteraard niet zonder gevaar – het gaat hier namelijk om een heel oppervlakkige vorm van corpusonderzoek – maar betekent hoe dan ook een flinke stap vooruit tegenover de grotendeels intuïtieve aanpak van vroegere taalzorgboeken. Sommige woorden of betekenissen van woorden die in woordenboeken of taaladviesboeken als typisch Belgisch worden gelabeld, blijken in de praktijk ook op Nederlandse websites frequent voor te komen en behoren dus tot de algemene standaardtaal: in het woord vooraf noemen de auteurs het voorbeeld *animatie* voor ‘activiteiten ter ontspanning of recreatie’. Google werd ook ingeschakeld voor de beoordeling van woorden die in de taalzorgliteratuur vaak genoemd worden als algemeen gangbare alternatieven voor Belgische woorden, en ook dat leverde soms verrassende resultaten op. Zo vermelden de auteurs de term *moratoire rente*, die vaak aangeboden wordt als standaardtalig equivalent voor het Belgisch-Nederlandse *verwijlint(e)rest*, maar in de praktijk volstrekt ongebruikelijk is. Wel gebruikelijk is *wettelijke rente*. Volgens het woord vooraf hebben de auteurs “honderden dergelijke ontdekkingen gedaan”, waardoor ze de bestaande taaladviezen aanzienlijk hebben kunnen verfijnen.

Om na te gaan hoe ingrijpend het woordenboek in de praktijk is veranderd, heb ik de beschrijving van alle trefwoorden met beginletter E, een driehonderdtal in totaal, vergeleken met die in de vorige uitgave. Een klein aantal al te dialectische, verouderde of anderszins ongebruikelijke trefwoorden is verdwenen, b.v. *exaam* ‘examen’, *eenloop* ‘geweer met één loop’, *embouchure* ‘mondstuk van blaas-instrument’, *eenheidstaal* ‘de gezamenlijke, zoveel mogelijk eenvormige, cultuurtaal van Nederland en Vlaanderen’ en *entiteit* ‘[B] aanduiding v. gemeente als onderdeel van een nieuwe fusiegemeente’. Wat mij betreft hadden de auteurs nog wel meer items mogen schrappen: onder meer *écaille* ‘schildpad’, *eenbaarlijk* ‘onafgebroken’, *eenderlijk* ‘evenzeer’, *eetschapraai* ‘provisiekast’ en *ezelarij* ‘domheid’ lij-

WOORDENBOEK

VOOR CORRECT TAALGEBRUIK

ken mij nauwelijks voor te komen in het verzorgde taalgebruik van Vlamingen (die indruk wordt door Google bevestigd). Tegenover die verdwenen woorden staat een vijftiengigal nieuwe trefwoorden, o.a. *ecobonus* ‘milieukorting’, *eencyclusopleiding* ‘[B] hogeschoolopleiding van één cyclus (van drie jaar)’, *eerherstel* ‘[B] juridische rehabilitatie’, *eindgeneriek* ‘aftiteling’, *eindverhandeling* ‘(afstudeer)scriptie’ en *electoralisme* ‘de werkwijze van politici om zich (in de aanloop naar de verkiezingen) vooral te richten op het aantrekken van kiezers’. Verscheidene van die nieuwe woorden krijgen het label

[B], wat wil zeggen dat het om benamingen gaat voor “instellingen, functies, gebruiken, structuren, reglementen en dergelijke die in België en Nederland door de verschillende staatsstructuur, organisatie van het onderwijs, het gerecht enzovoort andere benamingen hebben” (p. vii). Als er voor een [B]-term een Nederlands pendant bestaat, wat uiteraard niet altijd het geval is, krijgt de Nederlandse term het label [NL]. In vergelijking met de vorige uitgave zijn er veel meer woorden die een dergelijk label krijgen, onder meer omdat die labels uitgebreid zijn naar termen uit de culturele sfeer (gebruiken, eetgewoonten, religie ...). Voorbeelden van [B]- en [NL]-woorden uit de culturele sfeer zijn *vieruurtje* ‘[B] lichte broodmaaltijd of koffie, thee, (chocolade)melk met gebak of koekjes rond 16 uur’, *Verkavelingsvlaams* ‘[B] informele spreektaal tussen dialect en Algemeen Nederlands’ en *kakker* ‘[NL] jongere die zich bewust conventioneel gedraagt en duur gekleed loopt’ (onder de trefwoorden met beginletter E zitten geen dergelijke woorden). Het is wel vreemd dat *vijgen na Pasen* ‘mosterd na de maaltijd’ en *klokvasten* ‘treinen die precies om het uur rijden’ in het woord vooraf genoemd worden als culturele [B]-woorden maar in het eigenlijke woordenboek dat label niet krijgen. En als *Verkavelingsvlaams* een [B]-woord is, dan verwacht je dat label ook bij *verbeulemansen* ‘taalkundig verbasteren zodat er een Vlaams-Franse mengelmoes ontstaat’. De toekenning van het [B]-label is dus niet helemaal consequent gebeurd.

De auteurs hebben zich geëenszins beperkt tot het schrappen en toevoegen van trefwoorden. Verscheidene woorden worden in de nieuwe uitgave anders beoordeeld dan in de vorige. Dat komt onder andere omdat er een label is verdwenen. Naast de [B]-woorden worden er nog maar drie categorieën van lexicaal items onderscheiden: woorden zonder label behoren niet tot de standaardtaal, woorden met het label ‘minder gebr(uikelijk) voor/naast’ zijn niet volledig uitgesloten in de standaardtaal maar komen wel

duidelijk minder voor dan hun equivalenten en woorden met het label 'correct voor/naast' behoren wel degelijk tot de standaardtaal, ook al worden ze in sommige adviesboeken afgekeurd of door veel taalgebruikers als fout aangevoeld. In de vorige druk was er daarnaast nog een label 'soms gebruikt voor/naast', voor woorden die door de meerderheid van de naslagwerken als Algemeen Nederlands worden beschouwd, maar soms toch nog worden afgekeurd. Dat label hebben de auteurs laten vallen omdat het te vaag was. Van de trefwoorden met beginletter E kregen er in de vorige uitgave twaalf het bewuste label 'soms gebr.': twee daarvan worden nu als 'correct' gelabeld (*enigste* als affectief synoniem voor 'enig' en *etablissement* voor 'hotel, café, enz.'), vijf worden 'minder gebr.' (o.a. *encadreur* 'lijstenmaker' en *ereprijs* 'hoofdprijs') en de vijf resterende krijgen geen label en worden dus als niet-standaardtalig beschouwd (o.a. *eczema* 'eczeem', *eindmeet* 'finish, meet', *embrayeren* 'koppelen'). Ook bij de trefwoorden die in de vorige uitgave een ander label kregen dan 'soms gebr.' zijn er verschuivingen. Zo worden *ecotaks* 'milieuheffing', *eindejaar* 'jaareinde' plus samenstellingen als *eindejaarsfeesten*, en *eredame* voor 'hofdame' (niet voor 'winnares van de tweede of derde prijs bij een schoonheidswedstrijd', want dat blijft fout) nu als 'correct' gelabeld, terwijl ze in de vorige editie nog werden afgekeurd. Andersom zijn er ook woorden die in vergelijking met de vorige uitgave strenger worden beoordeeld: onder meer *met iemand een eitje te pellen hebben* 'een appeltje te schillen hebben', *esthéticienne* 'schoonheidsspecialiste', *exploitatiezetel* 'hoofdkantoor' en *expliqueren* 'uitleggen' worden nu afgekeurd. Dergelijke aanpassingen zijn hoogstwaarschijnlijk het gevolg van de nieuwe beoordelingscriteria. Inderdaad komt bijvoorbeeld *ecotaks* frequent voor op Nederlandse websites, en bijvoorbeeld *exploitatiezetel* nauwelijks. Zowel de 'promotie' van *ecotaks* als de 'degradatie' van *exploitatiezetel* is dus gerechtvaardigd.

Zoals wordt beloofd in het woord vooraf zijn ook de Nederlandse alternatieven die worden aangeboden, doorgelezen en geüpdatet. Bij *elektriciteitspanne* wordt nu verwezen naar *stroomstoring* en staat het veel minder gebruikelijke *stroomonderbreking* tussen haakjes, bij *etatisering* wordt verwezen naar *nationalisering* in plaats van *etatisering* (dat nu zelf als af te keuren trefwoord is opgenomen) en bij *eindejaarspremie* is het inderdaad nauwelijks gangbare *decemberuitkering* geschrapt. Verder zijn bij *editoriaal*, *eenheidswet* en *eenzaat* resp. *redactioneel* (als substantief), *kaderwet* en *einzelgänger* toegevoegd aan de lijstjes met correcte equivalenten, enzovoort.

Bij verscheidene trefwoorden zijn extra Belgische wendingen toegevoegd: zo wordt onder het lemma *eind(e)* nu ook de uitdrukking *een straatje zonder eind(e)* 'impasse, uit-

zichtloze situatie' gesignaleerd, en onder *examen* het vaak gehoorde *partieel examen* voor 'tentamen', dat inderdaad in Nederland volstrekt onbekend is. Soms worden ook extra correcte gebruikswijzen gesignaleerd: b.v. onder het lemma *erg* wordt nu expliciet gesteld dat *geen erg in iets hebben* wel degelijk correct is (in tegenstelling tot onder meer *'t is geen erg* 'het is niet erg'). Verder zijn hier en daar verduidelijkende labels toegevoegd: bij *elkander* wordt opgemerkt dat het equivalent *mekaar* enkel in informele taal gebruikt wordt, *executieve* '[B] regering van een gewest of gemeenschap' krijgt het label 'verouderd', enzovoort. Het zou ons te ver leiden om alle dergelijke aanpassingen en verbeteringen te signaleren: het mag duidelijk zijn dat deze derde uitgave van het *Woordenboek voor correct taalgebruik* zich terecht als een grondig herziene uitgave presenteert.

In vergelijking met andere taaladviesboeken is het oordeel van het *Woordenboek voor correct taalgebruik* vaak aan de strenge kant. Dat is een bewuste keuze: in het woord vooraf stellen de auteurs dat het woordenboek "in de eerste plaats bedoeld [is] voor Vlamingen [...] die een handboek nodig hebben dat vaker en bij veel meer twijfelgevallen dan andere naslagwerken duidelijk de knopen doorhakt" (p. ix). Een goed voorbeeld van die strengere aanpak is de beoordeling van *economist*. In Vlaanderen wordt *economist* vrijwel even vaak gebruikt als *econoom*: voor de meervouden *economisten* en *economen* geeft Google op 17 februari 2005 resp. 4580 en 6560 voorkomens op Belgische websites (het enkelvoud is als zoekterm niet geschikt omdat dat heel veel ruis oplevert, bijvoorbeeld verwijzingen naar het Britse zakenblad *The Economist*). In Nederland ligt die verhouding helemaal anders: 460 keer *economisten* tegenover 46.500 keer *economen*. In het *Woordenboek voor correct taalgebruik* wordt *economist* zonder meer afgekeurd, en dat is vanuit descriptief-taalkundig oogpunt overdreven: een woord dat verscheidene honderden keren voorkomt in verzorgde Nederlandse teksten behoort tot de standaardtaal, ongeacht de frequentie van eventuele alternatieven. Wie in de eerste plaats op zoek is naar gedetailleerde informatie over de gebruikswaarde van allerlei woorden en wendingen in het noordelijke en zuidelijke Nederlands, zal adviesboeken als Cockx' *Taalwijzer* of *Correct taalgebruik* van Penninckx, Buyse & Smedts dan ook meer naar zijn gading vinden: die bevatten weliswaar veel minder trefwoorden dan het *Woordenboek voor correct taalgebruik*, maar ze geven daarover meer uitleg en spreken in veel gevallen een genuanceerder oordeel uit. Over *economist* zeggen beide handboeken dat het correct is, maar minder vaak voorkomt dan *econoom*.

Toch valt ook voor het strenge oordeel van het *Woordenboek voor correct taalgebruik* wel iets te zeggen. Tenslotte

komt *economist* in Nederland in minder dan 1 % van de gevallen voor: wie *economist* zegt of schrijft in plaats van *econoom* gebruikt dus een woord dat weinig gebruikelijk is in de algemene standaardtaal en dat door veel Nederlandstaligen als ongewoon zal worden ervaren. Vlamingen die er ten onrechte van uitgaan dat *economist* even gewoon is als *econoom*, krijgen in het *Woordenboek voor correct taalgebruik* heel duidelijk te lezen dat dat niet het geval is. Ik ben ervan overtuigd dat de grote meerderheid van de potentiële gebruikers van normatieve woordenboeken (journalisten, vertalers, copywriters, leraren enz.) in de eerste plaats behoefte heeft aan duidelijk en ondubbelzinnig taaladvies. Eenvoudig gesteld: ze willen weten of een bepaald woord

wel of niet gebruikt mag worden in de standaardtaal, of nog beter gezegd: ze willen weten of het gebruik van dat woord in hun tekst de wenkbrauwen van hun lezers of toehoorders zal doen fronsen. Zeker die grote groep van gebruikers zal het *Woordenboek voor correct taalgebruik* zeer kunnen waarderen, precies omdat het een duidelijk oordeel uitspreekt over een groot aantal woorden.

Uit het bovenstaande mag blijken dat de derde uitgave van het *Woordenboek voor correct taalgebruik* een heel degelijk naslagwerk is, dat door zijn strenge interpretatie van de AN-norm en door het grote aantal behandelde lexicaal items een heel eigen plaats inneemt onder de taaladviesboeken.

Vakidioten

Marc De Coster

“Dezelfde politici die in talkshows en zelfs spelletjes de popijonie uithangen, staan de gezaghebbende vakidiot uit te hangen in de Tweede Kamer”, dat stond niet zo lang geleden in *Vrij Nederland*. *Vakidiot* is een geringschattende aanduiding voor iemand die alleen verstand heeft van of kan meepraten over dingen van zijn eigen vakgebied, een kleingeestige specialist die niet verder kijkt dan zijn (wetenschappelijke) neus lang is. In de jaren dertig van de vorige eeuw noemde de schrijver Menno ter Braak zo iemand ook wel een *vakdier* en in de studententerminologie van begin twintigste eeuw hadden ze het vaak over een *vakhengst*.

Het weinig eervolle etiket *vakidiot* wordt niet vermeld in het WNT. Met de drie delen aanvullingen (verschenen in 2001) werd de tijdsgrens van dit woordenboek verschoven naar 1976. *Vakidiot* is minstens tien jaar jonger, maar staat niet in het grootste Nederlandse woordenboek. De taalkundige Maarten van Nierop (*Nieuwe Woorden – Verklarend en verhalend woordenboek van modern taalgebruik*, 1975) was een van de eersten die de bedenker(s) van de term probeerden te achterhalen, maar hij kwam niet verder dan de Duitse studentenkringen, waarin het woord begin jaren zestig van de vorige eeuw furore maakte. Had Van Nierop gebruik kunnen maken van het wereldwijde web, dan had hij wellicht meer achterhaald. Zonder twijfel hebben wij het woord ontleend aan het Duitse *Fachidiot*. Duitse bronnen schrijven dat invectief toe aan Karl Marx. Die gebruikte tweemaal de term *Fachidiotismus* in zijn *Elend der Philosophie*. Dat werk is geschreven in 1846-1847 en gepubliceerd in 1885. Met *vakidiot* bedoelde Marx iedere wetenschapper die de maatschappelijke werkelijkheid uit het oog verloor door zich te specialiseren in een eng vakgebied. Maar het idee is al ouder. Lang vóór Marx was het de Duitse romanschrijver, dichter en humorist Jean

Paul (pseudoniem van Johann Paul Friedrich Richter, 1763-1825) die schreef: “Jeder Fachmann ist auf seinem Gebiet ein Esel!” (of: “Jeder Fachmann ist in seinem Fach ein Esel.”).

De specialist op het gebied van de Duitse volkstaal – ook een vakidiot dus – dr. Heinz Küpper (*Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*, 1987) meent dat het woord pas echt populair werd rond 1963 door toedoen van Duitse studenten aan de Vrije Universiteit van Berlijn. Mogelijk werd het bij ons in (rebellende) studentenkringen rond 1968 geïntroduceerd om later in ruimere kring bekend te raken. Jonge studenten over de hele wereld verzetten zich toen tegen de de westerse consumptiemaatschappij en toonden zich erg kritisch tegenover experts en specialisten. De traditionele wetenschapper was in hun ogen een vakidiot die niet beseftte welk maatschappelijk doel zijn onderzoek diende en waar de maatschappelijke oorzaken van alle problemen lagen. De heersende wetenschap was de wetenschap van de machthebbers. Dat was de ideologie van de *Frankfurter Schule*. De jongeren van toen wilden niet langer door vakidioten opgeleid worden tot nieuwe vakidioten. Ze wilden zich als staatsburger ontwikkelen door politieke informatie te vergaren en politieke discussies aan te gaan. Hun wensen kwamen neer op een democratisering van de universiteit.

Wat ons taalgebied betreft, vermeldt Picarta het tijdschrift *Vakidiot: maandblad voor de subfaculteiten wis-, natuur- en sterrekunde te Utrecht*, dat verschijnt sinds 1968. In 1970 werd door een aantal studenten aan de gemeentelijke Hogere Technische School (HTS) Oudenoord in Utrecht de actiegroep *Vakidiot* opgericht. De groep had vooral kritiek op de ‘eenzijdige technische gerichtheid’ van de opleiding. Er moest meer aandacht worden besteed aan ‘maatschappelijke bezinning’.